

ב"ה

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

כ"ו שבט

הרב דוד הלוי סגל

דרכה של תפילה

בתאריך כ"ו בשבט חל יום פטירתו של הרב דוד הלוי סגל, ה"ט"ז, שנפטר בתאריך זה בשנת תכ"ז (1667). הרב נולד בלודמיר, נשא לאישה את בתו של הרב יואל סירקיש מחבר החיבור 'בית חדש', הב"ח, על הטור. בעקבות פרעות ת"ח-ת"ט ברח הרב לאוסטראה, שם הקים ישיבה. בסוף ימיו כיהן כרב העיר לבוב, שם נפטר. הרב ידוע יותר בכינויו 'הט"ז', על-שם חיבורו 'טורי זהב' המעטר את דברי השולחן ערוך, כאשר בשמו של החיבור ישנו ביטוי לאחת ממטרותיו, ליישב את קושיות הבית יוסף על הטור, ולשם כך השתמש הרב בפסוק משיר השירים 'טורי זהב נעשה לך'. על חיבורו זה השיג הרב שבתני הכהן, הש"ך, בחיבור הקרוי 'נקודות הכסף' על-שם המשך הפסוק 'עם נקודות הכסף'. ה"ט"ז השיב על ההשגות ובעקבות כך קבע 'ועד ארבע ארצות' שיש להכריע כדעת ה"ט"ז, אך עם השנים נקבעה ההלכה כדעת הש"ך. בנוסף, חיבר הרב ספר על פירוש רש"י על התורה בשם 'דברי דוד'.

בעיסוקו בהלכות בית-הכנסת, מעיד הרב על מעשה נורא שקרה לו:

אני בילדותי הייתי דר בקהילת קודש קראקא עם בני ביתי בבית מדרשי שהיה למעלה מבית הכנסת ונענשתי הרבה במיתת בני ותליתי בזה.¹

דבריו נסובים אודות הדיון בשאלה האם מותר לגור ולהשתמש בגג בית-הכנסת? בית-כנסת נקרא 'מקדש מעט', אך האם יש לו את כל הדינים שנהגו במקדש? בדברי חז"ל² ישנה הבחנה בין גג העזרה שאין בו קדושה לגג ההיכל שקדוש בקדושת ההיכל. כאן עולה השאלה, האם גג בית-הכנסת הוא כגג העזרה, ואין בו קדושה, או כגג ההיכל שיש בו קדושה?

גם אם נכריע שאין בגג בית-הכנסת קדושה משום שדומה הוא לגג העזרה, עדיין יש מקום להסתפק האם מותר לגור מעל בית-הכנסת, שכן מבואר³ שאין להגביה בתים מעל בית-הכנסת, כלומר בית-הכנסת צריך להיות המבנה הגבוה ביותר בעיר. טעם דין זה הוא משום כבוד בית-הכנסת שנאמר "לְרֹמֶם אֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ"⁴ היינו שיש להגביה את בית-הכנסת מעל הבתים שמשתמשים בהם שימושים של גנאי, ולכן אין איסור לבנות מגדלים ובתי נוי שלא משתמשים בה שימושי גנאי יותר גבוה מבית-הכנסת. א"כ, גם אם אין קדושה בגג בית-הכנסת עדיין לא נוכל לגור מעליו כי בכך אנו מגביהים מבנה מעליו משתמשים בו שימושי גנאי. ספקות אלו הסתפק הרב מאיר מרוטנבורג,⁵ שדבריו השתקעו בשולחן ערוך:

¹ ט"ז (אוי"ח סימן קנא ס"ק ד).

² פסחים (פה ע"ב-פו ע"א).

³ שבת (יא ע"א).

⁴ עזרא (ט, ט).

⁵ מרדכי (שבת פ"א רמז רכח).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

ב"ה

יש ליזהר מלהשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם. ושאר תשמישים, יש להסתפק אם מותר להשתמש שם.⁶

בעוד השולחן ערוך מסתפק בדיון זה, הרמב"ם הכריע. הרמב"ם נשאל האם מותר לגור בדירה הממוקמת מעל בית-הכנסת? וזו תשובתו:

יכול לדור בבית אבל המקום אשר על ההיכל לא, ואינו יכול לישון שם ולא להניח כלי מלאכתו. אבל בשאר הבית יעשה כרצונו.⁷

לדבריו, גג בית-הכנסת הוא כגג העזרה שלא התקדש ולכן ניתן להשתמש בו כרצונו לכל שימוש, אך אין להשתמש במקום שהוא מעל ארון הקודש. החיד"א כתב שיש להכריע כדעת הרמב"ם:

אילו מהר"ם היה רואה תשובת הרמב"ם היה חוזר בו ולא היה ספק בידו והוא שרי לשכב כל שאינו על גבי ההיכל. ונראה פשוט, דאי מרן ז"ל עיניו יחזו תשובת הרמב"ם הנזכר היה קובע הלכה כמותו.⁸

נשוב לדברי ה"ז. לדבריו, האיסור לגור מעל בית-הכנסת אינו משום שהגג התקדש בקדושה כלשהיא, אלא משום שבדירה יש תשמישים של ביזיון המונעים מהתפילה לעלות לשמיים, כלשונו:

"דבר המאוס יפסיק את התפילה של בית-הכנסת לעלות למעלה לשמים". מגורים מעל בית-כנסת, הכרוכים בשימושי גנאי, מונעים את עליית התפילה מבית-הכנסת אל השמיים. וכאן הוא משלב את הנימה האישית והמצערת על מות ילדיו.

הפוסקים דחו את טענתו מסיבות שונות. לדוגמה, החיד"א⁸ טען שהט"ז נענש כי יתכן וישן מעל מקום ארון הקודש, דבר הנאסר גם לדעת הרמב"ם, כפי שהתבאר.

בנוסף, ההנחה של ה"ז שהתפילה עולה בקו ישר מהמתפלל לשמים אינה הכרחית, כפי שציין הרב אריה צבי פרומר⁹ בתשובתו לקהילת חסידי אמשינוב, שבית-הכנסת שלהם היה ממוקם בבניין דירות, וכאשר אחד הדיירים התנגד לכך הוא מיקם את בית-הכיסא שלו מעל בית-הכנסת. החסידים הביעו את חששם שמא תפילתם אינה עולה לשמים, כדברי ה"ז. על כך השיב להם הרב פרומר שאין התפילה עולה בקו ישר:

הרי העולם ככדור וכן השמיים מסבבים את הארץ ככדור, ומאין הרגלם דתפילה עולה לשמיים דרך ראשו דווקא. ותו, דצריך לכוון ליבו בתפילה נגד ארץ ישראל... וילפינן מדכתיב והתפללו אליך דרך ארצם וא"כ התפילה הולכת תחילה לארץ ישראל ומשם לקודש הקודשים ומשם לקודש הקודשים של מעלה. וא"כ, אין התפילה צריכה לעבור דרך עלייה שעל גבו.

⁶ שולחן ערוך (או"ח סימן קנא סעיף יב).

⁷ שו"ת הרמב"ם (פאר הדור סימן עד).

⁸ שו"ת חיים שאל (ח"א סימן נו).

⁹ שו"ת ארץ צבי (ח"א סימן לא).